

*Марія Кузьма-Качур
(Мукачєво, Україна)*

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С. РУСОВОЇ

Нинішній етап розвитку освіти в умовах величезних змін в економічному, політичному і соціальному житті України, характеризується глибокими реформами на всіх рівнях. Зваживши на те, що складний і багатоаспектний процес навчання й виховання являє собою найбільш благородну і відповідальну сферу людської діяльності, який впливає на формування людини як особистості, її світогляд і культуру, вибір майбутнього, здійснюється пошук оптимальної моделі шкільної освіти, яка спиратиметься на кращий педагогічний досвід як минулого, так і сучасності. Важливе місце в ній займає освітнє краєзнавство, яке спрямоване на виховання патріотизму, любові до рідного краю та своєї Батьківщини, свого народу, його традицій та історичної пам'яті.

Різноманітні аспекти цієї проблеми окреслені у державних документах, її продовжують вивчати дослідники Т. Бондаренко, Л. Вовк, Г. Гуменюк, М. Ігнатенко, М. Євтух, Р. Науменко, В. Обозний, Г. Поліщук, В. Прокопчук, С. Совгіра, О. Сухомлинська, О. Тімецьта інші.

Про необхідність використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі писали ще А. Дістервег, О. Духнович, Я. Коменський, Ж. Руссо, Й. Песталоцці. Краєзнавство характерне і для української педагогічної думки ХХ сторіччя. Загальновідомо, що освіта в Україні багатогранна і включає різні типи навчальних закладів. З них найбільш ефективними вважаються ті, які виконують не тільки традиційну функцію передачі знань, але і соціального досвіду, який передається, зокрема, і через краєзнавчу роботу в загальноосвітній школі I ступеня. Молодший школяр не тільки оволодіває основами наук, але і осягає закономірності навколишнього світу, що, природно, залучає його до національної культури, перш за все, через знання про свій край, його традиції, що у свою чергу допомагає його соціалізації, природному і активному входженню в процес соціально-економічного розвитку України і її регіонів.

Вивчення природи, економіки, історії, культури рідного краю викликає у молодшого школяра почуття гордості людьми, що його оточують: батьками, старшими рідними і знайомими. У цьому контексті краєзнавство разом з освітньо-виховними завданнями вирішує і завдання природоохоронного змісту, чим і пояснюється наш інтерес до цієї важливої наукової проблеми.

У ХХ столітті термін краєзнавство утвердився в радянській педагогічній літературі, включаючи змістове значення «батьківщинознавство». Як загальнопедагогічний і дидактичний принцип «краєзнавство» орієнтувало вчителів на систематичне, раціональне використання місцевого матеріалу в навчально-виховному процесі на уроках і в позаурочний час.

Цінним дороговказом на шляху розбудови української національної школи була діяльність С. Русової. Українська національна школа, на думку С. Русової, має на меті виховати українськими засобами розумну, працювиту дитину, не відірвану від свого рідного народу, а навпаки пов'язану з ним пошаною до всього свого, знаннями того, серед чого вона виростає. У творах міжвоєнної доби знайшли своє відображення загальні засади розбудови майбутньої української національної школи. Публікації 20-х-30-х рр. доповнюють, розширюють і конкретизують їх, особливо в частині місця і ролі школи у незалежній Україні, мети й завдань навчально-виховної діяльності відповідно до нових умов життєдіяльності українського суспільства. Вона нерозривно пов'язувала вивчення географії з краєзнавством, запропонувала створити товариство організації подорожей – прототип сучасних центрів туризму і краєзнавства сучасної молоді. С. Русова у праці «Позашкільна освіта» відзначала, що знання не повинні носити лише теоретичний характер, а й мати наукове спрямування, а також розглянула різні форми краєзнавчої роботи [3].

Багатогранність педагогічних досліджень простежується у творах С. Русової як фундатора теорії національної школи. У книзі «Дошкільне виховання» авторка цілком по-сучасному розв'язує проблему загальнолюдського у виховання на прикладі культурно-етнографічних традицій найближчого оточення. Знайшовши органічну єдність між національною та

загальнолюдського культурую, вона формулює основні принципи національного виховання гармонійної людини, громадянина:

- індивідуальність, пристосованість до природи дитини;
- відповідність особливостям і потребам своєї країни, нації;
- відповідність соціально-культурним вимогам часу;
- єдність суспільного і родинного виховання;
- благочинність, моральність [1].

Великий вплив на розвиток особистості має природне і соціальне довкілля. Тому надзвичайно великого значення надавала С. Русова вивченню природознавства, складовою частиною якого є краєзнавство. Природознавство, на її думку, є джерелом найпотрібнішого наукового знання, найкращою дисципліною розуму, яка привчає дитину до пильних спостережень, послідовних висновків, що має найпотужніший моральний та етичний вплив на вихованця, є «логічною дисципліною розуму», що розвиває увагу та спостережливість [2, с. 209]. На думку вченої, багаж знань, набутий у процесі спостережень про об'єкти і явища природи, немає системності, тому учні не можуть передбачити причинно-наслідкові процеси. Завданням же вчителя є сприяти усвідомленню отриманої інформації та надати їй науково-систематичного характеру.

Цінні орієнтири знаходимо у педагогічній спадщині С. Русової щодо форм і методів краєзнавчої роботи зі школярами. Провідними методами, які сприяють розвиткові зацікавленості, вихованню любові до рідного краю є самостійні крайові дослідження та спостереження: «Хай навкруги учня будуть речі рідні ... нехай у вікнах тішать погляд рідні дерева й квіти,... щоб він в них кохався, привчався любити все рідне, присвячувати йому всі сили свого духа й тіла» [2, с. 218].

Вчена неодноразово наголошувала на необхідності «...з малих літ викликати в дітей палку любов до рідного краю..», яка завжди живе в душі дитини, «майже несвідомо вона любить свою хату, своє село, милується рідними левадами, широким степом, або темним лісом». У праці «Дошкільне виховання» любов до рідних просторів С. Русова порівняла з маленькою

іскрою, яка розгорається під час крайових спостережень «...хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову, знає своїх рідних героїв-лицарів і що далі більш свідомо ставиться до того національного і природного осередку, в якому вона виростає, якому колись мусить служити» [2, с. 159]. Пізніше у праці «Позашкільна освіта. Засоби її переведення» вчена пише: «Любов до рідного краю – це перший і найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошани до людей – це вияв самоповаги й бажання собі й іншим волі та незалежності» [3, с. 20]. Вражає переконання С. Русової в тому, що лише за таких сприятливих шкільних умов діти стануть вихованими та розумними, а в подальшому – корисними громадянами своєї Батьківщини та краю зокрема.

Великого значення надавала С. Русова активній пізнавальній діяльності під час екскурсій в природу задля створення музеїв чи музейних куточків як результат збору, переробки, художнього оформлення природного матеріалу. У праці «Нова школа» вчена висловила своє глибоке переконання, що музеї відіграють велике значення в освіті і в формуванні знань про рідний край. Адже основна функція колекції, зібраної під час екскурсії, – звернення уваги дітей на характерні риси свого «крайового оточення». «Його можуть скласти самі учні – пише авторка – сухі рослини, метелики, шкодливі кузки..., черепки старовинного посуду, старовинні ікони й ин. – усе, по чому учні можуть ознайомитися з сучасним і колишнім життям» [2, с. 215-216].

У своїх працях С. Русова щиро ділиться вивченим педагогічним досвідом освітніх закладів країн Європи. Після проведених спостережень в дошкільних закладах Шотландії, вона описує систему спостережень за об'єктами природи на протязі кількох днів: «В перший день діти збирали різний краєзнавчий матеріал, який їх зацікавив, та проводили безпосередні спостереження. Наступного дня – «...вони проводили різноманітні досліди, географічні спостереження, записували, як тече річка,... рухалися по вказівках: йди на схід, на південь...на піску малювали мапу своєї дороги від дитячого садочку до річки, щоб потім в садочку перемалювати її по пам'яті на папері: зеленим – луки, блакитним – річка і струмочок, жовтим – поле...» [2, с. 160]. Проведені

спостереження у німецьких освітніх закладах спонукали її до висновку, що вчителі «...концентрують думку вихованця на взаємозв'язаності і взаємообумовленості процесів і явищ на території їх проживання, які можна прослідкувати, проводячи спостереження...» [2, с. 169].

Таким чином, на основі вищевикладеного можемо констатувати, що краєзнавчо-педагогічні погляди С. Русової стосовно реформування тогочасних закладів освіти були і залишаються прогресивними і не втратили своєї актуальності в наш час. У педагогічному доробку педагога особливо виділяється проблема необхідності проведення краєзнавчої роботи в освітніх закладах різних рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Педагогічна спадщина Софії Русової [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://schoollib.com.ua/psychologiya/1/27.html> – Заголовок з екрану.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори. / С.Русова. – К.: Освіта, – 1996. – 304с.
3. Русова С. Позашкільна освіта. Засоби її переведення / Н.А. Корф. – К.: Дзвін. – 88 с.